
KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

VELJKO PETROVIĆ MAGYAR MŰFORDÍTÁSAI

SAVA BABIĆ

1.

A zombori születésű Veljko Petrović minden valószínűség szerint igen korán megtanult magyarul. Zomborban fejezte be a magyar állami gimnáziumot, Pesten jogot tanult (1902—1906); 1903-tól a zágrábi *Srbobran* tudósítójaként „számos cikket, tárcát és más nyelvről fordított elbeszélést jelentetett meg a lap hasábjain”.¹ 1909-ben Szarajevóba megy. Mint később maga is megjegyzi, „az idegen nyelvek közül a magyart és a németet ismerem. Csak később, franciaországi emigrációm során sajátítottam el a franciát”.² Az életrajzi adatok és a magyar műfordítások tanúbizonyosságán túl még két adattal szeretnénk igazolni azt, hogy Veljko Petrović kiválóan ismerte a magyar nyelvet. A *Croatia* társszerkesztőjeként (érdekességként hadd említsük meg, hogy a Stanojević-féle enciklopédiában Petrović nem szól itt kifejtett tevékenységéről) 1906-ban hat délszláv alkotó művét fordította le magyarra, s jelentette meg, közöttük Kranjčević, Mileta Jakšić verseit és Matavulj Pilipenda c. elbeszélését. S ha mindezen túl figyelembe vesszük még magyarul írt leveleit is,³ nem kell egyebekkel alátámasztanunk Petrović magyar nyelvtudását.

Az 1903 és 1909 közötti időszakban vagyis amikor a legtöbbet fordított, Petrović 21 alkotást ültetett át magyarról szerbhorvára. (1903 — 9, 1904 — 3, 1905 — 5, 1906 — 4; a szerbről magyarra fordított hat mű is ebben az időben látott napvilágot.) Prózai műfordításait a *Srbobranban* közölte. Többnyire minden művészi értéket nélkülöző prózai alkotásokat fordított ennek az újságnak, melyek általában Tárca felcím alatt láttak napvilágot. A 11 prózai mű közül néhányat a *Brankovo kóloban* jelentetett meg; ezek már jobb, novellaszerű alkotások. A fordí-

¹ St. Stanojević: *Narodna enciklopedija*, III. kötet, Zagreb, 1928., 340. oldal.

² Siniša Paunović: *Pisci izbliza*, Beograd, 1928., 26. oldal.

³ Elegendő csupán a következőkre utalni: Majtényi Mihály: Veljko Petrović magyar nyelvű leveleiből, *Híd*, 1967/9, 900—905. old.; vagy: Veljko Petrović 1913-ból való levele (Lőkös István: Kosztolányi és Veljko Petrović „üzeneváltása”, *Kortárs*, Budapest, 1976/9, 1448—1450 oldal.).

tott írók egytől egyik Veljko Petrović kortársai. Közöttük olyan ismert neveket is találunk, mint Ambrus Zoltán, Bródy Sándor, Gozdsu Elek, Mikszáth Kálmán és Molnár Ferenc. Esetenként hasonlóság fedezhető fel a novellafordítások és Petrović későbbi elbeszélései között. Tegyük mindjárt hozzá: kortársainak nem legkiválóbb novelláit fordította le. Mai szemmel nézve, hét évtized távlatából e fordításoknak nincs különösebb művészi értéke, s elsősorban a nyelvrejlődés szempontjából lehetnek érdekesek. Külön figyelmet érdemel például az a tény, hogy Petrović a magyar múlt időt nem egyszerűen a szerbhórvát perfektummal helyettesítette, hanem élt a szerb nyelv egyéb lehetőségeivel is. Ez annál is inkább figyelmet érdemel — s Petrovićnak a történések időbeli sorrendje iránti fokozott érzékenységét bizonyítja —, mivel e tekintetben a fordítók manapság gyakran tévednek.

Petrović továbbá öt korabeli magyar költő tíz versét fordította le. E költők közül kettőt (B. Fehér Gézárt és Szabolcska Mihályt) az utókor egészen elfelejtett. A két Vajda-vers szerb fordítása — a gyakran alkalmazott hiányjelek miatt — Zmaj költészetére emlékeztet. Farkas Imrétől (szül. 1879-ben) négy verset ültetett át. Az ifjú Petrović szerint „Farkas kétségkívül napjaink legismertebb magyar költője. Annak ellenére, hogy kitaposott ösvényeken halad, már kora ifjúságában... szinte minden magyar kritikus dicséretét kiérdemelte”.⁴ Manapság viszont Farkasról a következőket olvashatjuk: „Romantikus, érzelmes, sokszor érzélgős versei, színművei nagy közönségsikert szereztek számára. Olcsó népszerűségét főleg az Ady-ellenes körök használták fel.”⁵

A *Srpski književni glasnik* húsz évvel később Kállai Miklós tollából értékelést közöl *A XX. századi magyar irodalom* címmel, melyben Farkasról egyebek között ez áll: „...pesti szalonok kellemes hangú, érzélgős lírikusa...”⁶ Érdekes megemlíteni, hogy a tanulmányt Veljko Petrović fordította. A fordítások különben igen sikereseknek mondhatók, a rím és a ritmus szempontjából egyaránt gördülékenyek és tiszta csengésűek. Csak sajnálhatjuk, hogy Petrović nem vállalkozott nagyobb művészi értékű — és természetesen a fordító számára bonyolultabb munkát jelentő — alkotások fordítására.

Az ifjú Petrovićot azonban nem ítéltethetjük el egyértelműen emiatt, hiszen egyrészt kora ízléséhez igazodott, másrészt pedig a kiválasztott alkotások összhangban voltak a kezdő fordító képességeivel.

Van azonban Veljko Petrovićnak egy olyan versfordítása is, melyről külön, kimerítőbben kell szólnunk.

⁴ Idézi V. M. Vukmirović: *Pesnički Prvenci Veljka Petrovića u Dubrovniku*, *Letopis Matice srpske*, 1967/4, 352. oldal.

⁵ *Magyar Irodalmi Lexikon*, I. kötet, Budapest, 1973., 330. oldal.

⁶ *Srpski književni glasnik*, *Nova serija* Beograd, 1927/2, 211. oldal.

2.

A *Brankovo kolo* 1906. évi évfolyamának egyik számában, Veljko Petrović fordításában, megjelent Ady Endre *Paul Verlaine álma* c. költeménye. Általános a vélemény, hogy ez Ady első szerbhorvát nyelven megjelent verse. Íme a szonett:

Álmodom egy nőről, akit nem ismerek,
Forró és különös, áldott, nagy Látomás,
Aki sohasem egy, s aki sohasem más,
Aki engem megért, aki engem szeret.

Mert ő megért. Neki, óh, jaj, csupán neki,
Bús, áttetsző szívem többé már nem talány,
Sápadt homlokoknak verejték-patakán
Frissítve ömlenek az ő szent könnyei.

Barna, szőke, vörös? Óh, nem tudom én, nem.
A neve? Emlékszem: lágyan zendül, mélyen,
Mint kedveseinké ott lenn, a sírban, lenn.

Nézése hallgatag szobrokénak mása,
Szava messziről jön, komoly, bús, fénytelen:
Mint elnémult drága szavak suhanása.⁷

Az 1906. évi Petrović-fordítás:

O čarima sanjam nepoznate žene.
— Da divna, da topla, čudna prividjenja. —
O njoj, što je jedna, a vazda se menja
I što shvata, voli i razume mene.

Jer ona me shvata. Ah njoj samo nije
Prozirno i tužno srce moje tajna.
Po bledom i znojnom mom se čelu lije
Njena suza sveta, osvežna i sjajna.

Da l' je smedja, plava? Ne sećam se toga.
O, al' ime njeno zvonko, meko ječi,
Kao ime dragih, zakopanih davno.

⁷ Ady Endre összes versei, Budapest, 1955., 44. oldal

Pogled joj je kao u mramorna boga,
 Glas joj tiho zvuči, ozbiljno i tavno,
 Ko šum dragocenih, ukinutih reči.⁸

A költemény 1906-ban jelent meg Ady *Új versek* c. kötetében. A költő 29, a fordító 22 éves volt ekkor, s mindketten tényleges pályájuk kezdetén álltak. A szonett tizenkét szótagos szimmetrikus sorokból épül. Rímképlete: abba, cddc, efe, gfg, abba, cdcd, efg, egf. A címet Petrović hűen lefordította, de már az első verssorban lényeges a különbség az eredeti és a fordítás között. Ady víziója tartós, állandó („Álmodom egy nőről, akit nem ismerek”), Petrović viszont birtokos szerkezetet visz az első sorba — „Egy ismeretlen nő bájairól álmodom („O čarima sanjam nepoznate žene”) —, így a hangsúly nem az ismeretlen nő egész lényén, hanem egyetlen tulajdonságán van. A második sor különösen jellemző Adyra: látomása (Ady még ezt is nagy kezdőbetűvel írja) *forró, különös, áldott és nagy*. E sor is alapjában véve bizonyítéka annak, milyen hévvel, szenvedéllyel kutatott Ady az új kifejezési formák után. A fordító arra kényszerül, hogy az egész második sort gondolatjelek közé ékelje, hogy legalább valamiképpen szerves részévé tegye a költeménynek. Viszont csupán két jelzöt fordít le szó szerint, a *forró*t és a *különös*t (topla, čudna), s az *áldott*at a gyönyörű (divna) jelzővel helyettesíti. A verssor ritmusképletének a megteremtése érdekében beékel még két hangsúlytalan *hogy*-ot (da), s ezáltal a szerkezet archaikus színezetet kap. A versszak utolsó két sorát Petrović kiválóan lefordította, s csak ott tért el némelyest az eredetitől, ahol ez elkerülhetetlen volt. A második versszak formailag ugyanolyan szigorúan megszerkesztett, mint Ady-nál (csupán a rímképletben van eltérés, valamint a negyedik sor ritmusképletében — ez utóbbit következetesen végigvezeti az egész fordításon). A harmadik versszak első félsorában a fordító nem elégszik meg csupán a kérdőjel alkalmazásával, hanem kérdő szerkezetű mondatot alkot (Ady: „Barna, szőke, vörös?”; Petrović: „Barna-e, szőke-e?” — „Da l' je smeđja, plava?”), a *vörös* jelzöt pedig kihagyja. A sor második felében Ady nyomósított tagadással fejezi ki, hogy nem tudja, milyen ez a nő, Petrović viszont nem emlékszik rá („Ne sećam se...”). A következő verssor Ady-nál a kérdést és a rá adott feleletet tartalmazza; Petrović itt is megkerüli a nem kérdő mondatos szerkezetű kérdést, mivel a magyar nyelven erre sokkal nagyobb lehetőségek vannak (egyszótagos szavak, birtokos szerkezetek). A fordítás csupán homályos választ tartalmaz. A fordító fokozott óvatossága ellenére is az a véleményünk, hogy jobb megoldást is lehetett volna találni e versszak harmadik sorára. Az utolsó versszak igen bonyolult, a fordító azonban alapjában véve sikeresen oldotta meg. A „hallgatag szobor” helyett Petrović „márvány isten”-t (mramorni bog)

⁸ *Brankovo kolo*, Sremski Karlovci, 1906/10

használt ugyan, de ez — a rímkép miatt — indokoltnak tekinthető. Az utolsó verssorban a fordító „elakadt szavak”-at (ukinute reči) használ az eredeti „elnémult szavak” helyett, ami elsősorban nyelv- és jelentéstörténeti szempontból lehet érdekes számunkra.

Ha tudjuk, hogy a fordítónak szükségszerűen el kell térnie az eredeti műtől bizonyos mértékben, állíthatjuk, hogy Petrović — a lehetőségekhez mérten — szigorúan tartotta magát Adyhoz, oly mértékben, ahogyan ezt a téma és a versforma lehetővé tette számára. A fordítás és az eredeti közötti eltérések egyrészt a két nyelv közötti különbségekből adódtak, másrészt pedig az Ady és Veljko Petrović személyisége közötti különbségekből. A fordítás egy árnyalattal leegyszerűsíti az eredetit, benne csupán a szerelem utáni vágyódásról van szó, Ady viszont egy letűnt nemzedékre szegezi tekintetét, s a nyelv, a szavak enyészetét idézi.

Összegezőként elmondható, hogy Petrović fordítása gondos munkát tükröz, s annak ellenére, hogy mai szemmel nézve találunk benne kifogásolnivalót, jó műfordításnak tekinthetjük.

Ezzel kapcsolatban azonban még valamiről szólnunk kell. Ha Veljko Petrović fordításairól vagy Ady szerbhorvára fordított alkotásairól esik szó — sőt, a *Brankovo kolo* elemzése közben is említést tesznek erről,⁹ akkor Petrovićot általában Ady első szerbhorvát fordítójaként említik. Magyarországon a költők igen gyakran műfordítók is egy személyben, s így gyakran megtörténik, hogy eredeti alkotások és fordítások egy kötetben látnak napvilágot, sőt az is — mint a Verlaine-vers esetében is —, hogy a fordítás eredeti műként kerül be a fordító egy-egy versciklusába. (Adynál a Paul Verlaine álma szervesen beilleszkedik a párizsi versek ciklusába.) Mivel Veljko Petrović nem tudta, hogy az említett mű Verlaine-versének fordítása, eredeti Ady-versként fordította le, mégpedig az említett kötetből, nem pedig a *Budapesti Naplóból*, ahol a vers 1905-ben először látott napvilágot. (Ez utóbbi helyen ugyanis fel volt tüntetve, hogy Verlaine-versről van szó.) Nyilvánvaló tehát, hogy Ady első szerb fordítója nem is eredeti Ady-művet, hanem Ady—Verlaine-verset ültetett át szerb nyelvre.

Nyilvánvaló továbbá, hogy nem kísérletezésről, sem pedig megfontolt cselekedetről van szó, hanem a véletlenek összejárásáról, amely további elemzésre nyújt lehetőséget.

Verlaine 1866-ban készült *Melancholia* c. ciklusának a *Mon rêve familier* c. verséről van szó. Íme az eredeti vers:

Je fais souvent ce rev étrange et pénétrant
D'une femme inconue, et que j'aime, et qui m'aime,
Et qui n'est, shaque fois, ni tout á fait meme
Ni tout á fait une autre, et m'aime et me comprend.

⁹ Aleksandar Pejiović i. m.; Vujicsics D. Sztóján: Ady et les écrivains serbo-croates, *Acta Litteraria*, Ac. Sci. Hung., II. kötet, Budapest, 1959., 195. oldal; a *Brankovo kolo* c. folyóiratról lásd: *Jugoslovenski književni leksikon*, Novi Sad, 1971., 49. oldal.

Car elle me comprend, et mon coeur, transparent
 Paur elle seule, hélas! cesse d'être un probleme,
 Pour elle seule, et les moiturs de mon front bleme,
 Elle seule les sait rafraichir, en pleurant.

Est-elle brune, blonde ou rousse? — je l'ignore.
 Son nom? je me souviens qu'il est doux et sonore
 Comme ceux des aimés que la Vie exila.

Son regard est pareil au regard des statues,
 Et, pour sa voix, lointaine, et calme, et grave, elle a
 L'inflexion des voix cheres qui se sont tues.¹⁰

A fordítókban és fordításokban bővelkedő magyar kultúrában Adyt nem fordítóként tartják számon: az említett Verlaine-versen kívül mindössze még három Baudelaire-verset és néhány Rictus-strófát ültetett át magyarra. S tette mindezt pályája kezdetén. A magyarországi Ady-kutatók foglalkoztak a költő műfordításaival is. Többek között Kiss Sándor ezt állapítja meg: „Nem meglepő ezek után, hogy témában és hangulatban a fordítások nem alkotnak éles kontrasztot az *Új versek* többi darabjaival. A különös inkább az, hogy elsősorban Ady-versnek látszanak, és csak azután műfordításnak.”¹¹ „... az alapjában megőrzött eredeti mondanivalót Ady szabadon csiszolja, sűríti vagy mintegy mágneses pólusok köré csoportosítja, hozzátesz vagy elhagy belőle.”¹² Zolnai Béla viszont Ady és Paul Verlaine álma című tanulmányában pontosan leírta a két vers közötti különbségeket.¹³

Bennünket ezért itt csak a különleges mozzanatok érdekelnek: Paul Verlaine álma kerülő úton érkezett el hozzánk, négy évtizedes késéssel, fittyet hányva a hosszú útra és a közvetítőkre. Manapság ugyancsak tért hódított az a nézet, hogy az igazi költészetet nem lehet lefordítani, illetve hogy a fordító egyénisége igen nagy mértékben nyomot hagy az alkotáson. Veljko Petrović itt ismertetett műfordítása alapján e tekintetben néhány érdekes következtetést vonhatunk le. A fordítás alapjául az Ady—Verlaine-vers szolgált, s ha tudjuk, hogy a magyar nyelv természeténél fogva igen távol esik a franciától és a szerbhorvávától egyaránt, akkor figyelemreméltó az a tény, hogy Veljko Petrović — nem szándékosan, persze — bizonyos mértékig feloldotta a költemény adys hangu-

¹⁰ Paul Verlaine: *Oeuvres poetiques complètes*, Paris, 1954., 47—48. oldal.

¹¹ Kiss Sándor: Ady francia műfordításai, *Studia Litteraria*, A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetének Közleményei, Debrecen, 1965., III. kötet. 61. oldal.

¹² I. m. 70. oldal.

¹³ Zolnai Béla: *Nyelv és stílus*, Budapest, 1957.; lásd az Ady és Paul Verlaine álma c. tanulmányt. — Érdekeségként említjük meg, hogy Verlaine itt elemzett versének számos újabb keletű magyar fordítása van, a nemrégiben kiadott, Verlaine válogatott verseit tartalmazó kötet szerkesztői azonban mégis Ady fordítása mellett döntöttek. Változtatást csupán a címben eszközöltek (Álmodom egy nőről...).

latát, s helyettük néhány verlaine-i mozzanatot szőtt fordításába. Az Ady által adott cím annyira egyértelmű, hogy a fordító természetesen nem változtathatott rajta. A versbeli ismeretlen nő azonban — noha nem mindjárt az első versszakban — Petrovićnál Verlaine-t idézi. Figyelmes elemzéssel az is megállapítható, hogy fordítónk a vers első részében — a második versszak negyedik sorát kivéve — szigorú következetességgel tartotta magát Ady versképletéhez: az első, negyedik, hatodik, tizedik és tizenkettedik szótag hangsúlytalan, a második, ötödik és tizennegyedik pedig hangsúlyos. Ady költeménye tömörebb Verlaine alkotásánál, de egyszersmind szenvedélyesebb és — a költő lelkiületét tükröződő — ziláltabb is. Ady tragikus nő-élménye nyomán felsejlenek a szerelmi vágyódás mögötti sötét szakadékok. Veljko Petrović valamilyest leegyszerűsítette e költeményt, s — a sötét mélységeket megkerülve — visszahozta a költeménybe Verlaine alkotásának minden sejtelmességtől mentes, könnyed szépségét.

JUNGER Ferenc fordítása